

УДК 94-055.2(477.8)“19”(092)
DOI: 10.26661/swfh-2017-49-017

О. М. Бежук

ОСВІТНЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЙНА ПРАЦЯ О. ЛЕВИЦЬКОЇ В ТОВАРИСТВІ “ПРОСВІТА”

Історичне дослідження присвячене різноплановій культурно-просвітницькій роботі відомої галицької громадсько-політичної діячки Ольги Левицької (Басараб) у товаристві “Просвіта” Саме цей аспект її праці залишається малодослідженою темою, попри значний масив публікацій вітчизняної та діаспорної наукової літератури. У біографічному контексті піднімаються також питання формування та зміцнення громадянської позиції О.Левицької напередодні Великої війни 1914-1918рр., ідейних пріоритетів, суспільно-політичних поглядів. Приклад О. Левицької демонструє широку залученість жіноцтва Східної Галичини у товариство “Просвіта”, що зумовлювалось його світським характером і прагненням до масовості. В подальшому громадянській активності українок сприяла зміна їх становища та здобуття нових прав у суспільстві.

Ключові слова: Ольга Левицька, товариство “Просвіта”, Східна Галичина, Львів, громадська праця, книги, бібліотека, курси для неписьменних.

Початок нового століття в Східній Галичині характерний прискореним зростанням національної свідомості суспільства: ідея незалежності України, затверджена програмами усіх політичних партій краю, стала головним завданням національного руху XIX – початку XX ст. Незважаючи на тривале перебування Галичини під іноземним пануванням, українці не тільки зберегли себе як етнос, а й розвивали різні форми свого національного життя, що найбільше виявлялися в культурно-духовній сфері. Насамперед, це були церковні братства, згодом школи, а з XIX-XX ст. – громадсько-культурні та політичні організації, що відіграли головну роль у формуванні української нації у новітню добу. Львів став центром духовного життя українців західного регіону, а починаючи з XIX ст. – столицею національного відродження. Саме тут зосереджувалася національна еліта, яка, уособлюючи себе часткою свого народу, могла оцінити його становище і визначити перспективи, здійснювати конкретні кроки, спрямовані на збереження етнічної самобутності та розвиток національних основ, що допомогло підняти русинів Галичини до рівня громадян, здатних обстоювати свої права й свободи. Однак політичне, економічне та культурне відродження краю наштовхнулося на запеклий опір поляків, що прагнули домінувати в Галичині [1, с.127].

Українсько-польське протистояння на західно-українських землях наростало і торкалося буквально всіх напрямів суспільно-політичного життя краю [2, с. 36]. Не знаходячи розуміння в польській стороні, провідники українського національного руху обрали тактику посиленого тиску на влади у Львові й Відні, влаштовуючи масові віча й збори з прийняттям петицій та заяв. Водночас розпочалася енергійна боротьба за рівноправність української мови, за українське шкільництво, а особливо за український університет у Львові [3, с. 89; 4, с. 56].

Цілеспрямованій асиміляторській політиці Австрії та Польщі була протиставлена національна за змістом праця українських інституцій, що спиралася на високу ідейність та моральний обов'язок її працівників. Добровільні громадські об'єднання культурно-освітнього, економічного та пожежно-спортивного спрямування відіграли неоціненну роль у поширенні української ідеї, піднесенні національної свідомості й солідарності українського народу напередодні Великої війни 1914-1918 рр [5, с. 120].

У роботу чисельних громадських та студентських товариств включається і Ольга Левицька (Басараб) – відома в подальшому суспільно-політична діячка Східної Галичини, учасниця жіночих, філантропічних та мілітарних організацій, в подальшому зв'язкова Української військової організації (УВО). Уродженка с.Підгороддя на Рогатинщині, де парохом греко-католицької церкви служив її батько о. Михайло Левицький, Ольга після успішного навчання в Українському Інституті для дівчат у Перемишлі (1903-1909) рр. та закінчення курсів у Віденській торговій академії, повертається 1910 року у Східну Галичину.

Починається важка праця за шматок хліба. Диплом Віденської Handelsakademie надає можливість молодій абсолювентці отримати посаду в торговельній студії в Тернополі, де вона проживає по вулиці Костюшка, 18 [6, арк. 11]. Одночасно Ольга практикує в Українському кредитному товаристві, але розглядає свою роботу як тимчасову, оскільки мріє перебраться до Львова, у вир громадсько-політичного життя краю.

Пропрацювавши один шкільний рік (1910-1911) у Тернополі, Ольга Левицька таки переїжджає до Львова. Спочатку працює в товаристві “Дністер” маніпулянткою, згодом – в Земельному гіпотечному банку [7, арк. 7-8]. Місце бухгалтера в цій установі Ользі надають на прохання посла до Віденського парламенту Володимира Сингалевича, який сприяв землякам в отриманні робочих місць у польському Львові. Заснований 1910 року як акційна спілка, Земельний гіпотечний банк займався питаннями нерухомості, видачею заставних листів, дисконтуванням вітчизняних та закордонних векселів, купівлею та продажем цінних паперів, фінансуванням і організацією різних типів підприємств [8, арк. 2]. Робота бухгалтера була трудомісткою, потребувала кваліфікованої підготовки, і Ольга Левицька, як ніхто, відповідала цій посаді: усі відзначали її працьовитість, професіоналізм, почуття громадського обов'язку у виконанні службових функцій. Зі своєї скромної платні з першого місяця праці вона допомагає братові Северину закінчити університетські студії [9, с. 2]. І хоча фаховий труд забирав в Ольги її 8-10 год, у вільних хвиликах вона

відживала на громадській праці. Духовний світ О. Левицької вимагав постійного перебування у вирі останніх подій, спілкування з однодумцями. У вільний час О. Левицька поспішає до громадської праці, адже ніколи не стояла осторонь подій, що хвилювали українську суспільність. О. Залізняк – подруга О. Левицької так описує цей період її життя: “Жила вона тоді дуже інтенсивно – неначе в погоні за вільною хвилиною. Відбувши вісім годин бюрової праці, треба було знайти час на сходини в товаристві студенток, на порядкування бібліотеки, на ведення курсів грамоти в “Просвіті”, на руханку в “Соколі”. Крім того, треба було доробити гроша приватними лекціями чи переписуванням рукописів до друку та ще й самій учитися” [10, с. 47]. “І у нас своє життя, розгін, багато великих надій і сподівано, недосвідних юних днів – “справа Мирося”, “Кут” – Комітет української молоді, університетська боротьба”, – згадує Ольга гімназійна подруга. – “Засідання, збори, наради. Все це таке їй близьке, цікавить, займає” [11, с. 2]. Разом з братом Северином Ольга бере участь у студентських мітингах у Львові, основною вимогою яких було відкриття українського університету, сама виступає в ролі оратора і пропагандиста.

Починаючи з 1911 року, О. Левицька стає активним членом “Просвіти” – однієї з найбільш популярних громадських організацій в Галичині [12, арк. 140]. Як відомо, ще з середини XIX століття, використовуючи закріплені в конституції Австро-Угорщини гарантії, зокрема на заснування товариств й організацій, представники громадсько-політичного угруповання – народовці-українофіли, послідовники “Руської Трійці”, прагнули знайти дійові способи для забезпечення національного поступу русинів Галичини. Великі надії вони покладали на широку, масову освітню працю, вважаючи, що саме просвіта зможе пробудити народ до активного суспільного життя і з етносу витворити національно-свідомих громадян [13, арк. 1-3].

Перетворившись напередодні війни на досить потужну в структурному відношенні організацію, “Просвіта” здійснювала багатогранну і цілеспрямовану суспільно-політичну, національно-культурну та соціально-економічну діяльність, що робило її виразником національних прагнень українців [14, с. 17]. За відсутності локальних політичних організацій, місцевих комітетів, партій саме філії “Просвіти” ставали осередками національного руху, а його найактивніші діячі, зазвичай, поєднували політичну і громадську роботу. Участь жіноцтва в заснуванні та діяльності товариства “Просвіта” була одним із шляхів самоутвердження та самореалізації жіночої особистості через створення недільних шкіл, викладання у сільських осередках, проведенні культурно-освітньої роботи [15, с. 12].

Зі змістом роботи “Просвіти” Ольга була знайома змалечку: до трьох років вона виховувалася в Підгородді, в родині свого діда, греко-католицького пароха – Івана Стрільбицького, котрий був покровителем просвітницької діяльності в селі та заснував у травні 1900 року при товаристві читальню. [16, с. 18]. На його прохання 12 вересня 1900 року Львівська “Просвіта” надіслала в Підгороддя близько 200 найменувань так званих “книжок для народу”. Серед них повісті з народного життя, оповідання морально-релігійного характеру, історичні повісті, видання економічно-господарського та етнографічно-географічного змісту, календарі [17, арк. 4-4(зворот)]. Читання такого роду літератури сприяло піднесенню рівня освіти та розбудженню національної свідомості селян, на ній виховувалося не одне покоління українців Східної Галичини.

Досвід та ідеали пароха Івана Стрільбицького в просвітній діяльності придалися Ользі, коли вона включилася в роботу Головного віділу (управи) товариства у Львові та займалася упорядкуванням його бібліотеки. Ця праця дуже імпонувала Ользі, адже ще товаришки по Перемишлю називали її “книжним молено” [18, с. 68]. Зачитуючись українською та зарубіжною класикою, вона радо допомагала читачам “Просвіти” у виборі книги, завжди могла згідно з уподобаннями людини підібрати літературу – наукову чи художню. На першому місці в Олі Левицької була популяризація наукових знань, оскільки вони розширюють світогляд, виховують риси справжнього громадянина. Тому вона, насамперед, пропонує читачам книги історичного змісту з цікавим зображенням подій, їх причин та наслідків, а також праці на культурну та суспільно-політичну тематику.

З 1913 року, коли керівництво “Просвіти” вирішує систематизувати книги та матеріали, видані товариством за попередні роки, Ольгу залучають до бібліографічної праці. За рік двома виданнями виходить “Ілюстрований каталог видань товариства “Просвіта” у Львові” [19, с. 40]. Сумлінність, акуратність у роботі, працьовитість Ольги відіграли в появі каталогу неабияку роль.

Бібліотека “Просвіти” давала змогу Ользі Левицькій пізнати ближче революційний рух на східно-українських землях, познайомитися з його ідеями та провідними діячами. Після поразки буржуазної революції 1905-1907 рр. до Галичини з Росії прибувають визначні українські діячі. Серед них Дмитро Донцов, Симон Петлюра, Микола Вороний, Гнат Хоткевич, Євген Чикаленко, для яких тоді Галичина була зразком боротьби за національне відродження, віри у краще майбутнє українських земель [20, с. 90]. Ними засновуються періодичні видання, публікуються революційні статті, організуються громадські та партійні осередки. Під впливом наддніпрянців молодь дедалі більше усвідомлює ідею М. Міхновського: “...одна, єдина, нероздільна, вільна і самостійна Україна від Карпат до Кавказу” [21, с. 15].

Недільне дозвілля Ольга Левицька присвячувала курсам для неграмотних, що діяли при товаристві “Просвіта” [22, с. 1]. Згодом у 1913 році товариством було організовано курси вищої освіти, що стали першим народним університетом для сільської молоді. Тут проводились заняття з української мови та літератури, історії, географії, природознавства, права, народного господарства та ін. [23, с. 21]. Ольга Левицька, як член Головного віділу, охоче працює з дівчатами, що масово пливли з обіднілого села у Львів і стикалися із непередбачуваними реаліями міста. Навчання не обмежувалося лише вивченням лічби та грамоти: О. Левицька дбала про поглиблення національного світогляду та громадянської свідомості молодих селянок, своєю присутністю “вносила життя в сухий, монотонний курс для неграмотних у темних

класах школи Шашкевича” [24, с. 1]. Ведені нею курси для “Секції студенток” мали свій особливий характер: “... не було це сухе читання і писання, а наука мови, історії України, географії, пісень” [25, с. 3].

29 липня 1914 року разом з Ольгою Левицькою учениці курсів для неграмотних при школі М. Шашкевича у м. Львові долучаються до святкування столітньої ювілею Т. Г. Шевченка в залі товариства “Січ” на вулиці Коперника [26, с.3]. Здвиг проводився за сприяння секції ювілейного Шевченкового Комітету при товаристві “Просвіта” із залученням молоді “Соколів”, Українського студентського союзу, спортивного товариства “Україна” [27, арк. 10; 28, арк. 2]. Разом з дівчатами О. Левицька відвідує музеї, залучає селянок до слухання класичної музики в стінах консерваторії імені М. Лисенка. Влітку організовує прогулянки за місто, взимку – сходи з культурною програмою й товариськими розвагами. Дівчата з наставницею відвідують виставки, театральні постановки, зокрема знаменитого “Гриця” за участю О. Курбаса та Н. Рубчакової.

На святкових імпрезах відбувається знайомство Ольги з Оленою Степанів, яка в цей час проводить просвітницьку роботу з хлопцями-ремісниками. Спрагла активної діяльності Олена Степанів знайшла у Львові найбільш благодатний ґрунт для реалізації своєї негнучкої натури. Нестримна енергія, патріотичний запал Степанівни, її прагнення служити своєму народові полонили молоду Ольгу Левицьку. Дівчата стають подругами на довгі роки, в подальшому вони обоє вступають в жіночу чоту Легіону УСС [29, с. 150].

Ольга Левицька була активна в роботі “Просвіти” і в повоєнний час. Так, восени 1921 року при головному відділі постав “Кружок любителів Львова” на зразок польського “Towarzystwo Przyjaciół Lwowa”. Степан Шах, тодішній секретар головного відділу товариства “Просвіта” і директор канцелярії, зумів залучити до співпраці в Кружку таких провідних краєзнавців як Іван Крип’якевич, Іван Брик, Іван Ліщинський, Іван Куровець. Метою Кружка було плекати любов до рідного міста, поширювати інформацію про його історію, відкриття старовинних пам’яток, публікувати історичні розвідки про Львів в пресі й окремими виданнями. Серед членів “Кружка любителів Львова” була і Ольга Левицька [30, с. 140]. Вона, як і решта її колег, організовувала так звані “проходи містом” з метою ознайомлення мешканців Львова та гостей з його багатим історичним надбанням.

Таким чином, товариство “Просвіта” згуртувало довкола своїх ідей чимало активних діячок тогочасного суспільно-політичного, економічного та національно-культурного життя Східної Галичини, а серед них і О. Левицьку. Пропаганда української культури здійснювалась жінками через різноманітні культурно-освітні товариства та клуби. Жінки та дівчата-просвітянки, охоплені хвилею духовного й національного піднесення своїх співвітчизників, засновували курси для неписьменних, готували концерти, популяризували книжки і часописи, організовували самодіяльні театральні гуртки в селах, фестини, віча, ювілеї. Це про них писав Іван Франко в праці “Молода Україна”: “Руська академічна молодіж, устроює преміальні мандрівки по краю, щоб знайомитися з різними околицями, з народом... Бачимо тепер оживлений науковий рух: постають спеціальні кружки, читаються відчити, ведуться дискусії; давня байдужість та цинічна скептичність уступає місце серйозному поглядові на життя і завзяттю до праці” [31, с. 33].

Отже, формування суспільно-політичних поглядів О. Левицької відбулося у роки перебування Галичини в складі Австро-Угорщини. О. Левицька походила зі священничої родини, що мало вирішальний вплив на становлення її світогляду. Формування та зміцнення громадянської позиції О. Левицької продовжилось в Перемишльському Інституті та Віденській торговій академії. Активна праця в товаристві “Просвіта” сприяла інтелектуальному зростанню О. Левицької та впливала на формування її суспільно-політичних поглядів [32, с. 110]. Незважаючи на задекларований статутотом 1870 р. освітній характер організації, її учасники проводили всебічну діяльність із політичною включно. Філіали товариства стали тим осередком, де на цілком легальному ґрунті могли об’єднатися усі свідомі українці, а рівність обох статей, що проголошувалась статутотом товариства єднала жінок і чоловіків у їхній спільній праці. Саме “Просвіта” зосередила у своїх лавах найяскравіші постаті ідейної молоді, яка в майбутньому відіграла вирішальну роль в активізації та здійсненні гасла самостійної української держави.

Джерела та література

1. Дашкевич Я. Україна вчора і нині. Нариси, виступи, есе / Я. Дашкевич. – К., 1993. – 191 с.
2. Partach Cz. Od Badeniego do Potockiego. Stosunki polsko-ukrainskie Galicji w latach 1888-1908. – Torun: Adam Marszałek, 1996. – 280 s.
3. Качмар В. За український університет у Львові. Ідея національної вищої школи у суспільно-політичному житті галицьких українців (кінець XIX- XXст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 “Історія України”. / В.Качмар. – Львів: ЛДУ, 1999. – 118 с.
4. Гунчак Т. Україна: перша половина XX століття. Нариси політичної історії / Т. Гунчак. – К.: Либідь, 1993. – 288 с.
5. Савчук Б. Просвітницька та соціально-економічна діяльність українських громадських товариств у Галичині (остання третина XIX ст. – кінець 30-х років XX ст.) / Б. Савчук. – Івано-Франківськ, 1999. – 138 с.
6. ТОДА, ф. 40, оп. 1, спр. 1135. (Протоколи екзаменаційної комісії щодо здачі екзаменів у приватних осіб. 1911-1918 рр.). – 295 арк.
7. ЦДІАУЛ, ф. 866, оп. 1, спр. 8. (Листи та поштівки Венгжин М. 1911-1913 рр.). – 16 арк.
8. Відділ рукописів та україніки ЛННБ, ф. 252, оп. 1, спр. 13. (Земельний гіпотетичний банк у Львові. УЗЕ. Лист до редколегії УЗЕ про банк гіпотетичний у Львові, заснований 1.04.1910 р.) – 29 арк.
9. СС. (Стефанія Савицька) З життя цілої людини / С.С.// Нова хата. – 1929. – Ч. 3. – С. 2.
10. Охримович-Залізник О. Моменти з життя Ольги Басараб / О. Охримович-Залізник // // Незабутня Ольга Басараб. Вибране, за ред. І. Книш. – Вінніпег, 1976. – С. 47.
11. О. О. Фрагменти / О. О. // Нова хата. – Львів, 1929. – березень. – С. 2.

12. ЦДІАУЛ, ф. 348, оп. 1, спр. 777. (Головна книга реєстрації членів товариства. 1908-1924 рр.). – 197 арк.
13. ЦДІАУЛ, ф. 348, оп. 1, спр. 3. (Статут товариства. 1913-1916 рр.). – 64 арк.
14. Пашук В. Статути “Просвіти” / В. Пашук // “Просвіта”: історія та сучасність (1868-1998): зб. матеріалів та документів, присвячених 130-річчю ВУТ “Просвіта” ім. Тараса Шевченка. – К., 1998. – С. 17-20.
15. Малюта О. “Просвіта” у формуванні державницького потенціалу українського народу (друга половина XIX – перша чверть XX ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / О. Малюта. – К: НАН України. Ін-т історії України, 2005. – 20 с.
16. Левицька І. Дитинство і юність Ольги Басараб // Незабутня Ольга Басараб. Вибране, за ред. І. Книш. – Вінніпег, 1976. – С. 18.
17. ЦДІАУЛ, ф. 348., оп. 1., спр. 4398. (Звіти та листування про діяльність читальні в с. Підгороддя, та списки членів читальні. (1901-1939 рр.). – арк.4.
18. Бачинська-Донцов М. Романтика аж до трагічної смерті / М. Бачинська-Донцов // Незабутня Ольга Басараб. Вибране, за ред. І. Книш. – Вінніпег, 1976.– С. 68.
19. Середяк А. Діяльність товариства “Просвіти” в 1868-1914 рр./ А.Середяк // Нарис історії “Просвіти” / Іваничук Р., Комаринець Т., Мельник І., Середяк А. – Львів – Краків – Париж: Просвіта, 1993. – С. 40.
20. Чикаленко Є. Спогади (1861-1907) / Є. Чикаленко. – Нью-Йорк, 1955. – 336 с.
21. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914-1920) / Д. Дорошенко. – К.: Темпора, 2007. – 630 с.
22. Відозва Головного відділу Товариства “Просвіта” “Український народо!” // Діло. – 1912. – 6 грудня. – С. 1.
23. Ковба Ж. “Просвіта” – світло, знання, добро і воля українського народу. (До 125-річчя з дня заснування). / Ж. Ковба – Дрогобич: Відродження, 1993. – 127 с.
24. О. О. Фрагменти / О. О. // Нова хата. – Львів, 1929. – березень. – С. 1.
25. СС. (Стефанія Савицька) З життя цілої людини / С.С.// Нова хата. – 1929. – Ч. 3. – С. 3.
26. Загальні збори “Сокола-Батька” // Діло. – 1924. – Ч. 86. – С. 3.
27. ЦДІАУЛ, ф. 312, оп. 1, спр. 424. (Звіти, протоколи, інші матеріали про діяльність філіалу в місцевості Лисиничі. 1903-1938 рр.). – 47 арк.
28. ЦДІАУЛ, ф. 348, оп. 1, спр. 62. (Звернення Головної Управи товариства до інших товариств і організацій Південно-Західної України в зв'язку з відзначенням 100-річчя з дня народження Шевченка Тараса. 1914р.). – 2 арк.
29. Давид І. Олена Степанів. Триумф і трагедія / І. Давид // Наукові записки. Львівський історичний музей. – Львів, 1993. – Вип. 1. – С. 150-155.
30. Шах С. Львів – місто моєї молодости. Спомин, присвячений тіням забутих Львів'ян / С. Шах. – Мюнхен, 1955. – Ч. I. – 268 с.
31. Франко І. Молода Україна. Часть перша: Провідні ідеї й епізоди / І. Франко. – Львів: Накладом Українсько-руської видавничої спілки, 1910. – 111 с.
32. Чинило М. Століття “Просвіти” / М. Чинило // Альманах “Гомону України”. – 1968. – Ч. 9. – С. 110.

Bezhuk O. Olha Levytska's research and popularization work for the “Enlightenment” Society

This historical research deals with diverse cultural and educational work of Olha Levytska (Basarab), the famous Galician social and political activist of the “Enlightenment” society. This particular aspect of her work remains the underexplored subject, despite numerous publications in native and Diaspora scientific literature. The biographical context discusses the issues of formation and strengthening of Olha Leyitska's civic position on the threshold of World War I (1914-1918) including her ideological priorities, and social and political views. The example of Olha Levytska demonstrates extensive involvement of Eastern Galician women into the “Enlightenment” society that was stipulated by its secularism and pursuit of mass character. Later, civic engagement of Ukrainian women was promoted by changes of their civil condition and gaining new public rights.
Key words: Olha Levytska, “Enlightenment” society, Eastern Galicia, Lviv, social work, books, library, courses for illiterates.